

11. Левицкий О.И. Опыт исследования о летописи Самовидца / О.И. Левицкий // Летопись Самовидца. – К., 1878.
12. Літопис Гадяцького полковника Григорія Грабянки. – К.: Знання, 1992. – 192 с.
13. Літопис Самовидця. – Київ: “Наукова думка”, 1971. — 208 с.
14. Марченко М.І. Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.) / М.І. Марченко. – К.: Київський ун-т, 1959. – 256 с.
15. Маслійчук В.Л. Altera patria: Нотатки про діяльність Івана Сірка на Слобідській Україні / В.Л. Маслійчук. – Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2004. – 60 с.
16. Мицик Ю. А. Іван Сірко / Ю.А. Мицик. – К.: Видавний дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 160 с.
17. Миллер Ф. Историческое сочинение о Малороссии и малороссиянах. – М., 1846 / Ф. Миллер // <http://litopys.org.ua/>
18. Мышецкий С.И. История о казаках запорожских, как оные издревле зачались, и откуда свое происхождение имеют, и в каком состоянии ныне находятся / С.И. Мышецкий. – Одесса, 1852 // <http://litopys.org.ua/>
19. Прицак О. Доба військових канцеляристів / О. Прицак // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 62–66.
20. Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / О.І. Рігельман. – К.: Либідь, 1994. — 768 с.
21. Рубан В. Краткая летопись Малыя России / В. Рубан. – СПб.: Тип. Х.Ф. Клена, 1977
22. Самійло Величко. Літопис. У 2-х т., Т. 2 / За ред. В.О. Шевчука. – К.: Дніпро, 1991. – 642 с.
23. Сас П.М. Історія України у висвітленні О.І. Рігельмана / П.М. Сас В.О. Щербак // Рігельман О.І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі. – К.: Либідь, 1994. — 768 с.
24. Симоновский П. Краткое описание о козацком малороссийском народе и о военных его делах / П. Симоновский. – М.: Университетская типография 1847 // <http://litopys.org.ua/symon/sym.htm>
25. Соболев В. А. Літопис Самійло Величка як явище українського літературного бароко / В.А. Соболев. – Донецьк: МП Отечество, 1996. – 336 с.
26. Шевчук В. О. Самійло Величко та його літопис / В.О. Шевчук // Самійло Величко. Літопис. – К.: Дніпро, 1991. – 642 с.
27. Шевчук В. О. Нерозгадані таємниці “Історії Русів” / В.О. Шевчук // Історія Русів. – К., 1991.
28. Яворницький Д. І. Іван Сірко, славетний кошовий отаман війська запорозьких низових козаків / Д.І. Яворницький. – Дніпро: Промінь, 1990. – 190 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лукашова Олена Василівна – аспірантка кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету.

Наукові інтереси: висвітлення постаті кошового отамана війська Запорізького Івана Сірка в історіографії.

УДК 930.1(477) “1941–1944”

РУХ ОПОРУ В ПІВДЕННІЙ УКРАЇНІ (1941 – 1944 рр.) В РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 50-х – 60-х рр.

Дмитро НЕФЬОДОВ (Миколаїв)

В статті досліджується радянська історіографія рух Опору в Південній Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1944 рр.) крізь призму аналізу праць другої половини 50-х – 60-х рр.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, рух Опору, радянська історіографія, “відлига”, історіографічне джерело

В статье исследуется советская историография движения Сопротивления в Южной Украине в годы Великой Отечественной войны (1941 – 1944 гг.) через призму анализа работ второй половины 50-х – 60-х гг.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, движение Сопротивления, советская историография, “оттепель”, историографический источник.

In the article soviet historiography is probed motion of Resistance movement in the Southern Ukraine in the years of the Great Patriotic war (1941 – 1944) through the prism of analysis of labours of the second half 50th-60th years.

Keywords: Great Patriotic war, Resistance movement, soviet historiography, “vidliga”, historiography source

Смерть Й. Сталіна, фактичний переворот у партійній верхівці та, як наслідок, прихід до влади М. Хрущова суттєво вплинули на подальший розвиток першої країни рад. Основними характерними рисами другої половини 50-х – 60-х років стали так звана “відлига” та часткова демократизація. Знаковим у цьому плані став загальновідомий XX з’їзд партії, а саме події, які відбулись в останній день роботи з’їзду 25 лютого 1956 р. на ранковому засіданні. Цього дня М. Хрущов виступив із закритою доповіддю “Про культ особи та його наслідки”, яка й дала поштовх для деякої лібералізації та демократизації всіх сторін суспільно-політичного життя. Вітчизняна історична наука виявилась особливо чутливою до цих змін, що визначилось у розумінні радянськими істориками необхідності глибоких оновлень та змін.

Саме в цей період у радянській історіографії руху Опору остаточно виокремились основні напрямки, над якими працювали історики: по-перше, це висвітлення “керівної та спрямовуючої” ролі комуністичної партії в організації та розвитку руху Опору; по-друге, безпосередньо сама діяльність радянських партизанів і підпільників; по-третє, боротьба з “буржуазними фальсифікаціями” та викриття “злочинної суті українських буржуазних націоналістів”. Згідно з негласним розподілом ролей між центром та периферією, боротьбою з “буржуазними фальсифікаціями” займалися переважно російські радянські історики, а колеги з УРСР повинні “більш глибоко” викривати “злочинну діяльність” ОУН.

Значною подією в цей час стала поява великої кількості збірників документів і матеріалів. Наслідком величезної та кропіткої роботи археографів стало те, що з 1956 по 1969 рр. побачили світ 8 збірників. Їхній загальнонауковий рівень значно вищий, ніж у збірників кінця 40-х – першої половини 50-х років. Це виявилось в охопленні величезної кількості архівних матеріалів, які на сторінках цих збірників уперше введені до наукового обігу.

1963 р. вийшов збірник документів “Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів” [1]. Він є одним з перших тематичних збірників, виданих у республіці в згадуваний період. Матеріал збірника розкриває становлення та функціонування “нового порядку” – умов, у яких довелося розгортати свою діяльність учасникам руху Опору. Значну частину збірника становлять офіційні документи окупаційної влади, за якими можна дослідити боротьбу німецько-румунської адміністрації з партизанами й підпільниками. Певне коло матеріалів свідчить про масовий саботаж жителів міст південного регіону, ряд документів висвітлюють акти комісій із установаження і розслідування злочинів окупантів у Севастополі, Керчі та ін. Підібрані документи

свідчать не тільки про злочини окупаційної адміністрації, але й про те, що представники німецько-румунської влади були майже безсилі перед опором місцевого населення, діями партизанів і підпільників.

Частина документів, у яких зображена участь комсомольців у русі Опору, міститься в збірнику “Огненные годы” [2], який побачив світ 1965 р. Це перший збірник першоджерел присвячений показу ролі радянської молоді та комсомолу у війні. Упорядниками збірника стали працівники Головного архівного управління при Раді Міністрів СРСР та відділу історії Великої Вітчизняної війни Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Однак, незважаючи на такий високий статус, упорядникам збірника вдалося подати лише фрагментарний матеріал, у якому зображено боротьбу в тилу ворога в Південній Україні. Переважно це звіти підпільних комсомольських груп та обкомів ЛКСМУ. До того ж більшість документів опубліковано не в перше. 1967 р. побачив світ збірник “Совершенно секретно! Только для командования” [3]. Джерельну базу збірника склали документи вищих військових та політичних органів влади нацистської Німеччини, вищого військового керівництва вермахту. Вони дають змогу комплексно проаналізувати стратегію Німеччини у війні із СРСР. Яскраво простежується явна недооцінка німецькими військовими стратегами можливості загрози з боку партизанів і підпільників. Навіть уже під час самої німецько-радянської війни ні окупаційна адміністрація, ні військово командування не змогли протиставити партизанам більш-менш суттєвих заходів. Це розкрито в поданих документах збірника. Протягом другої половини 50-х – 60-х рр. емпірична база досліджень руху Опору значно збільшилася за рахунок видання перших збірників, які висвітлювали історію окремих областей УРСР в добу війни. В цих збірниках велику кількість документів (як завжди – окремий розділ) присвячено руху Опору. Знаменною подією став вихід 1964 року збірника “Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Документи і матеріали” [4]. Найбільший інтерес для дослідників підпільно-партизанської боротьби являють собою накази, оголошення й повідомлення німецько-румунської окупаційної адміністрації. Велика увага приділена висвітленню змісту листівок, які виготовлялися партизанами й підпільниками Миколаєва. Це – документи № 112, 117, 137, 139, 140, 142, 146 – 151. Зверненням до партизанів і доповідям про їхню діяльність політуправління Південного фронту присвячені документи № 86, 93, 103, 115. У цілому необхідно відзначити, що над створенням збірника працював цілий ряд миколаївських істориків і краєзнавців, і незважаючи на деяку тенденційність у доборі документів, поява цієї праці стала знаковою подією для історіографії, насамперед на рівні Південної України.

1968 року вийшов збірник того ж напрямку на матеріалах Херсонщини [5], підготовлений партійним архівом Херсонського обкому компартії України й Херсонським обласним державним архівом. При його складанні використовувалися матеріали десяти архівів (архів Міністерства оборони СРСР, Центральний військово-морський архів та ін.), Херсонського краєзнавчого музею, повідомлення Радінформбюро, матеріали інших збірників. Другий розділ збірника повністю присвячений темі підпільно-партизанської боротьби патріотів області в тилу ворога [5, с. 89 – 166]. Ця праця продовжила тематичний ряд робіт подібного роду в нашому регіоні в зазначений період. Подібний за структурою та наповненням і збірник “Запорожская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза (1941 – 1945 гг.)” [6]. Отже, протягом цього періоду світ побачила достатня кількість збірників документів і матеріалів, у яких містилися сотні першоджерел з історії руху Опору. Більшість з них уведено до наукового обігу вперше. Цей процес значно розширив можливості істориків та надав змогу цілісніше та ґрунтовніше дослідити рух Опору в Південній Україні.

Завдяки цим процесам у досліджуваній період з'явилася велика кількість монографічних досліджень та статей у наукових періодичних виданнях, присвячених руху Опору. Своєрідною межею між “старою” сталінською історіографією війни і руху Опору та “новою” доби “відлиги” стала узагальнювальна монографія М. Супруненка [7]. Залучивши велику джерельну базу (більшу частину якої склали архівні матеріали), автор одним з перших виділив у “всенародній боротьбі в тилу ворога” три форми: бойові дії партизанських загонів, боротьбу підпільників (під цим дослідник мав на увазі партійне підпілля або будь-які дії безпартійних скеровані членами партії) та незбройну боротьбу народних мас. Докладно описав автор процес посилення партійного підпілля в південних областях через направлення комуністів з “Великої землі”, їхнє закидання в тил ворога для об'єднання підпільних груп та партизанських загонів, проаналізував діяльність одеського, миколаївського, запорізького підпілля, акцентуючи увагу на таких заходах підпільників, як створення та розповсюдження листівок, організація колективного прослуховування повідомлень Радінформбюро, відтворив картину масового спротиву цивільного населення, робітників промислових підприємств, одеського порту, запорізьких та миколаївських заводів. Збройну боротьбу партизанських загонів науковець визначив найвищою формою боротьби в тилу, акцентував увагу на збройних діях у завершальний період окупації в майже усіх районах Одещини, Херсонщини, Запоріжжя та Миколаївської області, навів узагальнювальні дані по регіону.

Саме в цей період у вітчизняній історіографії війни почали з'являтися академічні фундаментальні колективні монографії на кшталт “История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941 – 1945” в шести томах [8] та “Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу. 1941 – 1945 рр” в трьох томах [9]. Ці праці відзначилися наявністю великого фактичного матеріалу, розкриттям особливостей руху Опору в південному регіоні УРСР, врахуванням особливостей Півдня. Однак неспроможність зосередитися більш конкретно на змалюванні підпільно-партизанської боротьби та незбройного Опору народних мас у південних областях та акцент на тільки історико-партійному напрямі знизили наукову цінність цих праць.

Однією з перших наукових монографій, присвячених безпосередньо історії руху Опору на території України, є праця В. Клокова, І. Кулика, І. Слинька [10]. У книзі йдеться про створення і дії перших підпільних партійних і комсомольських організацій, виникнення партизанського руху, основні етапи його розвитку. Особливу увагу в праці приділено показу “керівної та спрямувальної” ролі ЦК КП(б)У та його представників у партизанських загонах і з'єднаннях, змалювана картина основних бойових операцій партизанів, їх агітаційно-пропагандистська, диверсійна робота. Автори проаналізували процес перетворення винищувальних батальйонів Одеси, Запоріжжя та інших міст Півдня на головні бойові групи, навколо яких організовувалися партизанські загони, створення в Миколаївській області в районі плавнів великої кількості складів та землянок для партизанів, широку агітаційну роботу підпільних організацій Одеси та області вже в перші місяці окупації. Подаючи приклади диверсій, які провели підпільники Херсонщини, Одещини, дослідивши створення в Миколаївській області підпільного центру, який спрямовував діяльність 16 підпільних груп, дослідники не розділили боротьбу партизанів і підпільний рух, вважаючи, що останній еволюціонував з партизанського в підпільний. Проте це твердження є помилковим, адже партизанський рух на Півдні УРСР на весні 1942 р. був фактично розгромлений, і діяльність підпільників велася окремо. Відтворили науковці й масовий саботаж на підприємствах Запоріжжя, Миколаєва, Одеси, у сільському господарстві Херсонщини, указавши на те, що він став основною формою Опору населення економічним та господарським заходам окупантів [10, с. 124 – 128], висвітлили

активну масово-політичну роботу підпільників Півдня. Незважаючи на “класичні” висновки щодо ролі комуністів у підпільно-партизанському русі, значну критику оунівців майже в усіх розділах монографії та деякі теоретико-методологічні помилки, праця В. Клокова, І. Кулика, І. Слинька є першою відносно вдалою спробою дати узагальнювальне дослідження боротьби в тилу ворога на території УРСР, у тому числі в південному регіоні.

Дослідник Г. Горобець 1969 р. захистив дисертацію з історії партійного підпілля на території всієї УРСР [11], яка згодом побачила світ у вигляді монографії [12]. Використавши достатньо широку джерельну базу, архівні матеріали, збірники вже опублікованих документів та узагальнивши напрацювання попередніх дослідників, Г. Горобець показав умови формування партійного підпілля, його структуру, діяльність підпільних груп, форми та методи їхньої роботи. Науковець критично оцінив процес формування підпілля, указав на ряд помилок та упущень, спричинених, на його думку, неймовірним поспіхом, постійною зміною ситуації на фронтах та “втратою деякими членами партії самовладання і самоконтролю” [12, с. 7]. Учений відмітив особливу складність діяльності партійного підпілля Одеської, Запорізької та інших областей Півдня. Історик прийшов до висновків, що диверсійно-підривна робота підпільників на миколаївських, одеських, херсонських підприємствах Півдня набула для загарбників украї загрозовий розмах та завадила організувати роботу промисловості. У цілому, автору вдалося в загальних рисах відтворити діяльність партійного підпілля в Україні, частково висвітлити діяльність підпільних організацій та груп у південних областях.

Дисертаційне дослідження миколаївського історика В. Нем'ятого [13] присвячено висвітленню діяльності партійного підпілля Півдня України на території сучасних Миколаївської та Херсонських областей. За оцінкою дослідника, специфіка умов степової України позначилася в тому, що, на відміну від північних районів, тут переважали такі форми Опору, як дії підпільних партійних організацій і диверсійних груп [13, с. 4]. Більш глибоко діяльність партійного підпілля висвітлена В. Нем'ятим у його наступних працях [14; 15; 16]. Особливо багато уваги дослідник звернув на показ організаторської та керівної ролі комуністів у підпільній боротьбі. Джерельна база досліджень В. Нем'ятого широко презентована документальними матеріалами Партійного архіву Інституту історії партії при ЦК КП(б)У, Миколаївського, Херсонського, Одеського, Запорізького та інших обкомів КП(б)У, архівів Міністерства оборони СРСР, ГРУ ГШ Радянської армії та обласних державних архівів. На основі матеріалів з поданих архівів науковцю вдалося детально змалювати процес створення та діяльності численних підпільних організацій та груп, установити організаційну структуру партійного підпілля, узагальнити форми та методи роботи, характерні саме в умовах Півдня України, висвітлити створення єдиного центру з керівництва діями підпільників. Учений установив, що до кінця липня 1941 р. на Миколаївщині та Херсонщині створено 16 підпільних райкомів партії, з числа партійних керівників Херсона створений партизанський загін у складі 34 осіб. У той же час В. Нем'ятий зазначив, що підпільний обком створений лише в другій половині серпня 1941 р. на лівому березі Дніпра й практично не мав ніякого зв'язку з підпільними райкомаами та групами, які вже на той час перебували на окупованій території [14, с. 35]. Історик наголосив на тому, що з самого початку окупації підпільна боротьба на Півдні найбільш масово подана зривом економічних заходів окупантів із використання промисловості й грабунку сільського господарства [14, с. 60]. На підтвердження цієї тези дослідник навів велику кількість прикладів саботажу та диверсій на підприємствах та в сільському господарстві, акцентуючи увагу на тому, що основою для створення партійного підпілля та проведення диверсійної роботи стали промислові підприємства міст Півдня. У подальшому В. Нем'ятий продовжив глибшу розробку підпільно-партизанської тематики, захистив докторську дисертацію, ухотив до

редакційних колегій ґрунтовних узагальнювальних праць з історії “всенародної боротьби” на території республіки та проблемної групи з вивчення історії Великої Вітчизняної війни.

1967 р. дисертацію, присвячену партійному підпіллю та партизанському руху на Одещині, захистив одеський дослідник М. Зотов [17]. Наукова цінність дисертації та виданої на її основі монографії [18] у тому, що в ній уперше подаються узагальнені відомості про кількість підпільних організацій, партизанських загонів і груп, які діяли в тилу ворога, висвітлюються численні факти незбройного Опору, масового саботажу заходів окупантів місцевим населенням Одеси та області. Цінність наукового доробку М. Зотова підкреслюється розкриттям ролі Одеського підпільного обкому в організації партійного керівництва підпільно-партизанським рухом у зв’язку з нововідкритими на той час обставинами його діяльності. Також автор спрямував свою увагу на змалювання дій партизанських загонів, які дислокувалися в катакомбах, диверсійних груп під командуванням А. Солдатенка, А. Дворецького, В. Молодцова, діяльності комсомольсько-молодіжних груп Л. Бачинського, Л. Кацапова та ін. Трохи згодом у співавторстві з В. Єгоровим та О. Рогожиним світ побачили ще ряд праць науковця з тематики руху Опору на території Одеської області [19; 20; 21]. На сторінках монографії “907 днів в тилу врага” [20] до наукового обігу введено велику кількість документів і матеріалів Одеського обласного партійного архіву й архіву Інституту історії партії при ЦК КП(б)У. Науковці глибоко проаналізували підпільно-партизанський рух на території Одеської та Ізмаїльської областей, докладно змалювали умови, в яких готувалася діяльність партійного підпілля та партизанських загонів ще під час оборони Одеси. Учені чітко виділили три напрями боротьби: партизанська війна, підпілля та саботаж. Що стосується підпільної боротьби, то історики детально проаналізували діяльність обкому, райкомів партії, але та, на жаль, практично не приділили уваги діяльності непартійного підпілля. Відзначаючи велику кількість помилок у роботі підпільного обкому на чолі з А. Петровським, автори в цілому загалом позитивно оцінили його діяльність. Серед усіх заходів підпільного обкому автори особливу увагу приділили підбору кадрів, спрямуванню діяльності підпільних організацій на збройну боротьбу, розвитку масово-політичної та пропагандистської роботи. Посилаючись на архівні матеріали, учені констатували, що учасники радянського руху Опору за час боротьби в тилу знищили 5 тисяч солдатів і офіцерів противника, організували 27 диверсій на комунікаціях, урятували від відправки до Німеччини близько 20 тисяч цивільного населення, партизанські загоны “Буревісник”, “Південний” та інші надали допомогу військам Червоної армії в звільненні Одеси та області. Своїми діями партизани і підпільники Одещини сковували сили близько трьох румунських дивізій, що спеціально призначалися для придушення партизанів на території Трансністрії [20, с. 237]. У науково-популярних нарисах [19; 21] ці автори змалювали виникнення підпільних груп та організацій у районах Побужжя, які стали згодом основою партизанських загонів “Прибужець” та “Буревісник”. У книзі “Пароль – бессмертие” показаний процес формування “Буревісника”, окремі епізоди бойової діяльності загону.

Значного поширення набули в цей період праці про участь комсомолу та молоді в русі Опору, особливо слід відзначити праці І. Стафійчука [22], П. Тронька [23; 24], Г. Башичева [25], В. Мольченка [26]. У праці І. Стафійчука зосереджується увага на формах та методах ідеологічної та політичної роботи комсомольських організацій, в тилу ворога. Відзначаючи важливість політичної роботи комсомольських організацій, дослідник детально торкнувся опису проблем, які постали перед підпільниками Одеси, Миколаєва, Херсона, Запоріжжя, а саме – створення радіоприймачів, прослуховування повідомлень Радінформбюро, поширення їх серед населення, необхідність розгортання контрпропаганди [22, с.

55]. Серед молодіжних підпільних організацій, які найбільш активно займалися розповсюдженням листівок, історик називає комсомольську організацію “Партизанська іскра”. Також автор відмітив активну участь комсомольських підпільних організацій в організації саботажу й диверсій, висвітлив саботаж працівників заводу “Південна верф”, унаслідок якого окупантам так і не вдалося налагодити роботу підприємства. На жаль, окремі дані про участь комсомольського підпілля на Півдні УРСР відсутні, автор охопив всю територію республіки загалом.

Найвідоміший дослідник історії комсомолу у Великій Вітчизняній війні П. Тронько у своїх працях [23; 24] значну увагу приділив участі комсомольців у підпільній боротьбі та партизанських загонах у тилу ворога. Науковцем здійснена спроба комплексного аналізу цього питання. Особливо це стосується монографії “Подвиг твоїх батьків” [24], у якій один з розділів присвячено цій проблемі. Дослідник відвів найважливішу роль у всьому підпільному русі саме партійним осередкам, указавши на те, що, навіть виникнувши самостійно, молодіжні організації наполегливо шукали зв’язків з партійним підпіллям, “розуміючи, що під партійним керівництвом їх боротьба проте окупантів буде значно успішнішою” [24, с. 174]. Загалом праці П. Тронька, як і всі інші дослідження про участь молоді в підпільно-партизанському русі, не позбавлені надмірного історико-партійного ухилу, некритичного підходу до висвітлення проблеми та абсолютизації дій комсомольців у тилу ворога. Історик докладно розглянув діяльність комсомольських підпільних груп, які діяли на Запорізькому паровозоремонтному заводі, діяльність підпільної партійно-комсомольської організації міста Запоріжжя “Ревком”, “Партизанської іскри”, наголосив на підготовці її учасників до активної збройної боротьби, здобуття для цієї мети зброї та боєприпасів, розширення підпільниками звернень Радінформбюро й листівок, скинутих радянськими літаками. Дослідником здійснена спроба аналізу причин знищення румунською жандармерією цієї комсомольської організації. Відзначив науковець і бойові дії комсомольської організації Херсона на чолі із 17-річним секретарем комсомольського комітету 27-ї херсонської школи Іллею Куликом, змалював ряд диверсій та аварій, які здійснили члени організації. Серед молодіжного підпілля Одеси П. Тронько особливо виділив підпільні групи під керівництвом М. Вінницької, Ж. Дюбакіна та ін., відзначив діяльність керченського піонера В. Дунікіна, миколаївців В. Хоменка та О. Кобера, феодосійського розвідника В. Коробкова [24, с. 211 – 231], відмітив тісну співпрацю комсомольців з партизанами на території Кримського півострова, ведення розвідки, стеження за ворогом, вивчення настроїв населення і передачу даної інформації партизанам. Отже, П. Тронько акцентував увагу на багатогранній діяльності комсомольського підпілля в Україні [24, с. 215], наголосив на тому, що комсомольці і молодь склали близько 60% загальної кількості партизанів України й відіграли значну роль у підпільно-партизанському русі на території республіки.

Заслужують на значну увагу праці дослідниці К. Шамко – безпосередньої учасниці руху Опору на території Криму [27; 28; 29]. 1959 р. у Сімферополі вийшла друком її праця “Партизанское движение в Крыму в 1941 – 1944 гг.” [28]. Науковець підкреслила специфічність і складність умов, у яких зароджувався та розвивався партизанський рух, а саме – невелика площа лісових масивів, обмеженість території, значна щільність ворожих гарнізонів. Проте автор переконливо констатує, що всі намагання окупантів ізолювати партизанів від населення Криму зазнали поразки. У контексті цієї думки науковець звертає увагу на те, що партизани постійно здійснювали зв’язок з народними масами через підпільні організації та групи, розвідників і агітаторів [28, с. 25]. За оцінкою дослідниці, у роки війни на Кримському півострові діяло до тридцяти партизанських загонів, у яких нараховувалося майже 11 тис. осіб. Ученою встановлено, що з листопада 1941 р. по 16 квітня 1944 р. партизани Криму провели

252 бої з частинами й підрозділами німецько-румунських військ, здійснили 1632 бойові операції на комунікаціях ворога, знищили близько 30 тис. окупантів. Науковець прийшла до висновку, що партизанський рух мав украй важливе значення для перебігу військових дій на Кримському півострові в роки війни, дала йому високу оцінку. Праця К. Шамко є фактично першим дослідженням історії партизанського руху на території Криму. 1964 р. побачила світ ще одна праця – “Подвиги кримських партизан” [29]. У науково-популярній формі на основі особистих спогадів та архівних матеріалів автор відтворила картину зародження партизанського руху в Криму, змалювала найбільш характерні операції партизанів, відтворила процес еволюції партизанського руху в дієву силу. Науковець запропонувала розподіляти всю діяльність партизанів Криму на три періоди, залежно від виконуваних завдань. У центрі дослідження – бойові дії кримських партизанів. Особливо ґрунтовному аналізу підданий і такий важливий аспект бойової діяльності партизанів, як диверсії на залізницях. Дослідницею визначена загальна кількість диверсій, які здійснили кримські партизани – 81 операція, у ході якої знищено 48 паровозів, 947 вагонів, два бронепоезда. Постійна дезорганізація роботи залізничного транспорту, на думку К. Шамко, особливо в період визволення Криму, серйозно порушувала постачання фронтів і тилу ворога. Звернула увагу науковець й на таку важливу форму боротьби як розгром гарнізонів противника, указавши на те, що за два з половиною роки партизани Криму розгромили 98 ворожих гарнізонів, знищили при цьому більш ніж 7 тис. солдатів та офіцерів [29, с. 53]. У праці “Партизанськими тропами” [27] К. Шамко знову повертається до розкриття діяльності кримських партизанів. Книга складена як путівник партизанськими “маршрутами”, дослідниця коротко описала діяльність “народних месників” у кожному населеному пункті. Недоліком праці є відсутність посилань на джерела. Необхідно зробити висновок, що в працях К. Шамко [27; 28; 29] доволі детально описана діяльність кримських партизанів, автор на широкому джерельному матеріалі зуміла ґрунтовно проаналізувати багатогранну діяльність представників радянського руху Опору в Криму. Серед недоліків необхідно відзначити деякий описовий характер та публіцистичний стиль, однак це не зменшує великого фактографічного наповнення праць.

Про діяльність комуністичної підпільної організації в Севастополі під керівництвом В. Ревякіна йдеться в дослідженні В. Удода [30]. Ученим проведений ретельний аналіз діяльності підпільників, констатується розгортання організацією активної роботи в місті, яка містила в себе прийом повідомлень Радінформбюро, розповсюдження листівок, газет. Крім цього, науковець торкнувся і бойової, диверсійної діяльності підпільників, зауваживши, що через диверсії окупанти не змогли налагодити роботу водопроводу та електростанції в місті.

У монографіях І. Дем’янчука [31; 32] вперше в історико-партійній літературі узагальнено роль преси партійного підпілля і партизанських формувань у роки війни на всій території СРСР, у тому числі й у Південній Україні. Дослідник звернув увагу на те, що газети відігравали важливе значення в діях партизанів і підпільників, закликали до боротьби, у газетах узагальнювався бойовий досвід кращих бійців і підрозділів, друкована пропаганда мала особливий вплив на населення. Автор констатує той факт, що, незважаючи на складні географічні умови Півдня, партизанським з’єднанням і загонам удалося проникнути в південні області України, розповсюджуючи на цих територіях велику кількість газет, листівок і звернень, у яких вони закликали населення до рішучої боротьби проти загарбників [32, с. 60]. Історик наголосив на розв’язанні пресою таких завдань, як викриття злочинів окупаційної адміністрації, ідеологічна боротьба проти “нового порядку”, висвітлення бойових дій партизанських загонів, участь у розкладі ворожих військових частин, агітація та пропаганда.

Велике значення для історіографії руху Опору мала поява на початку 60-х років збірників наукових публікацій. Про боротьбу комсомольського підпілля на території Херсонщини йдеться в статті М. Бізера та М. Давидова [33]. Особливу цінність у збірнику “Радянські партизани” [34] для нас є праці Л. Кизи і В. Клокова, П. Тронька, К. Шамко. Публікація Л. Кизи і В. Клокова дає панорамне бачення організації боротьби в тилу ворога на території УРСР. Характеризуючи розвиток Опору на Півдні, автори підкреслюють, що в цьому регіоні умови для партизанських дій були вкрай несприятливими, партизанські загони не мали тут природних укриттів для маневрування. У той же час, наголошують автори, тільки за один тиждень у період оборони Одеси партизани зробили 120 нальотів на транспорт противника, захопили значну кількість озброєння та ін. Детальніше про дії комсомольців і молоді в тилу ворога доповів П. Тронько, відзначивши створення Запорізьким обкомом комсомолу 31 партизанської групи в складі 412 бійців, розглянувши діяльність “Партизанської іскри”. У цілому цього даного збірника – значна подія для вітчизняної історіографії. Відсутність посилань на джерела дещо знизиланауковий рівень цієї праці.

1963 р. побачив світ збірник нарисів “Крым в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 – 1945 гг.” [35]. Найбільшу цінність мають публікації М. Лугового про партизанський рух у Криму та І. Чірви про діяльність підпілля на території півострова. Розглядаючи організацію партизанського руху в Криму, М. Луговий охарактеризував не тільки позитивні, але й негативні аспекти, указав на порушення режиму конспірації, не встановлення своєчасного зв’язку з частинами Червоної армії, з підпільними центрами. Автор детально описав допомогу партизанів у період оборони Севастополя, під час Керченської операції, розглянув діяльність кримських партизанів після взяття німецькими військами Севастополя, під час боїв за звільнення Криму. Партизанський рух у Криму М. Луговий порівнює з діями партизанів на решті території СРСР і приходять до висновків, що активна участь партизанів у звільненні Криму “явилася вінцем всієї партизанської війни на півострові” [35, с. 199]. У публікації І. Чірви розглядається діяльність кримського підпілля [35, с. 204 – 261]. Автор відзначив той факт, що на початку окупації підпільники діяли розрізнено, оскільки було відсутнє керівництво обласним партійним центром. У подальшому дослідник докладно описав його створення і діяльність під керівництвом І. Козлова, вказав на ряд помилок, здійснених підпільниками і подальший розвиток підпілля під керівництвом І. Генова. Вченим зосереджена особлива увага на діяльності підпілля в переломному 1943 р., роботі великої кількості підпільних груп, створенні В. Ревякіним партійного підпілля в Севастополі.

Важливими історіографічними джерелами з поданої проблеми в цей період є статті у фахових виданнях “Український історичний журнал”, “Вопросы истории”, “Военно-исторический журнал” та ін. У статті М. Паламарчука [36] досліджено питання тактики підпільно-партизанської боротьби в степових і лісостепових районах України. Автор зазначив, що в степових районах Півдня УРСР, особливо на початку війни, за шаблоном створювалися великі партизанські формування без урахування природних і географічних умов. Проаналізувавши велику кількість документів партійних архівів південних областей, автор прийшов до висновку, що в цьому регіоні найбільш доцільною й ефективною формою організації Опору стали невеликі підпільно-партизанські групи, які почали діяти вже наприкінці окупації.

Участі жінок Севастополя в підпільно-партизанському русі присвячена стаття Н. Долматової [37], бойовій взаємодії партизанів з частинами Червоної армії під час визволення Кримського півострова приурочена стаття П. Гуляй [38]. У статті В. Нем’ятого [39] порушується питання створення та діяльності партійного підпілля на Півдні України. В. Єгоров та П. Кундаров дослідили перехід 1944 р. вояків 1-ї Словацької запасної дивізії на бік одеських партизанів [40]. Автори

прийшли до висновку, що в цей період унаслідок ефективної агітаційно-пропагандистської роботи партизанських груп майже ціла військова частина словаків припинила своє існування [40, с. 121]. Окремі сюжети, присвячені руху Опору в Південній Україні, знайшли своє розкриття на сторінках публікацій Л. Горева [41], П. Дишлевого [42], М. Дятленка [43], М. Ковалю [44], І. Слинська [45; 46], В. Яценка [47] та інших [48; 49; 50; 51].

У досліджуваній період видано величезну кількість мемуарної літератури, спогадів учасників руху Опору в Південній Україні. Про дії пілотів, що літали в роки війни до партизанів Криму та інших партизанських загонів, на широкому документальному матеріалі доповіли М. Осипов [52] і О. Верховин [53], навели масу прикладів взаємодії партизанів з представниками “Великої землі”, описали побут партизанів, неоціненну допомогу, надану льотчиками з доставки зброї, боєприпасів, продовольства, медикаментів, із вивозення в тил поранених і хворих партизанів. Головна увага в праці М. Сироти [54] приділена показу діяльності керченської партійної організації в 1941 – 1944 рр., зокрема участі комуністів у формуванні й діяльності підпілля та партизанських загонів. Мемуари одного з колишніх керівників партизанського руху в Криму М. Лугового [55] – документальне оповідання про боротьбу кримських партизанів і підпільників за звільнення півострова. Велику увагу автор приділив докладному опису масового переходу румунів на сторону партизанів, діяльності іспанських антифашистів, особливо детально описав перехід до партизанів великої кількості солдатів зі словацької “Рихла дивізії”. Мемуари М. Лугового мають дуже широку документальну базу – матеріали архівів, особисті спогади, спогади бойових друзів, зарубіжних антифашистів. Інтерес має щоденник колишнього командира з’єднання партизанських загонів Криму І. Генова [56], спогади колишнього командира Південного з’єднання М. Македонського [57]. Ще одну книгу спогадів опублікував у цей період колишній начальник штабу партизанського з’єднання і командир об’єднаного партизанського району в Криму І. Вергасов [58]. Автор змалював безліч картин побуту партизанів, їхньої боротьби, яскраво передав образи відомих кримських партизанів М. Кривошти, М. Македонського, М. Зінченка, М. Чуба та ін.

У праці колишнього командира групи військових розвідників Ф. Ілюхіна [59] розповідається про велику кількість бойових операцій розвідгрупи, якою командував сам автор, описується тісна бойова співпраця з кримськими партизанами й підпільниками. Про боротьбу ще однієї групи кримських розвідників повідав її колишній командир С. Становський [60]. Про бойові подвиги моряків-розвідників, що діяли у ворожому тилу в період оборони Севастополя, а також у подальші роки війни, розповів учасник оборони Севастополя і колишній партизан Ф. Волончук [61]. Також автор повідав про те, як розвідники під його командуванням розгромили в Євпаторії поліцейське управління, описав безліч диверсій на шосейних дорогах Криму та ін. 1961 р. вийшла книга “Партизанська іскра” [62], а згодом – “Герої Кримки” [63], автором яких став І. Герасименко. Якщо до цього існувало декілька версій історії “Партизанської іскри”, які претендували на звання офіційної, то спогади І. Герасименка дещо розставили крапки по своїх місцях. У поданих працях більш повно висвітлюється процес створення підпільної комсомольської організації, діяльність та загибель її членів. Та все ж “завдяки” цензурі автор не зміг об’єктивно подати всю правду. Про боротьбу в одеських катакомбах партизанського загону під командуванням В. Молодцова (Бадаєва) розповіла колишня зв’язкова загону Г. Марцишек [64]. Через об’єктивні причини (сувора конспірація, неможливість володіти всією інформацією, часткове знищення документів) авторка не зуміла комплексно відтворити діяльність партизанів-бадаєвців, проте, ненезважаючи на це, Г. Марцишек навела велику кількість фактів з діяльності загону.

У публіцистичній праці “Ещё одна страница” [65], написаній на документальному матеріалі, Л. Лохманов провів аналіз діяльності підпільних організацій с. ім. Марфовка та Марієнталь, що поблизу Керчі. У роботі Н. Андрієвського змальовується боротьба партизанів Південної Бессарабії [66].

Окрім І. Герасименка, про історію діяльності “Партизанської іскри” писали журналісти й публіцисти, адже тематика боротьби молодіжного підпілля продовжувала залишатись актуальною. 1956 р. в Київському видавництві ЦК ЛКСМУ вийшла друком книга-розповідь про учасників “Партизанської іскри” [67]. Автор книги О. Зінкевич, окрім самого оповідання, вмістив на сторінках книги розповіді очевидців та родичів юних підпільників: дружини В. Моргуненка, матері П. Гречаного, сестри Д. Попика, матері П. Попик, брата В. Вайсмана. Журналісти С. Гуськов та Л. Почивалов спробували написати свою історію молодіжного підпілля. Праця створювалася як твір патріотично-виховного значення, довгий час уходила до числа найбільш популярних творів, призначених для масового читача. Ще одним художнім твором про “Партизанську іскру” є книга Б. Дружиніна [68]. Автор розповів про створення підпільної молодіжної організації, показав, як зростало й міцніло комсомольське підпілля в невеликому селі. Ці художні твори мають ряд особливостей: усі вони дуже сильно зазнали впливу крайньої заполітизованості й заангажованості. Праця В. Анастасьєва та Д. Лимарева “Безстрашна юність” [69] присвячена змалюванню дій одеської підпільної молодіжної диверсійної групи. До її складу входили М. Тишков, О. Сивухін, В. Сверщук, Б. Паршутю та ін. У невеличкій брошурі на основі архівних документів та свідчень учасників диверсійної групи, що залишилися живими, автори змогли показати діяльність цієї організації, висвітлити зрив молодими патріотами багатьох заходів окупантів, серед яких відправка ешелонів з матеріальними цінностями, розповсюдження листівок [69, с. 42 – 46] та ін. Окремим епізодам діяльності підпільних груп, що діяли під керівництвом “Центру” – великої підпільної комуністичної організації Миколаївщини та Херсонщини, присвячена науково-популярна праця “Адреса “Центру” невідома” [70]. Джерельною базою дослідження є архівні матеріали, розповіді й спогади учасників підпілля, щоденник одного з керівників “Центру” – П. Комкова.

Таким чином, у перше десятиріччя після ХХ з’їзду КПРС посилюється вивчення руху Опору радянськими істориками. Окрім часткової демократизації та “відлиги”, цьому сприяло видання збірників документів і матеріалів, створення Комісії в справах колишніх партизанів. Захищені в цей час дисертації мають уже достатню джерельну базу, презентували архівними документами та матеріалами й тематично спрямовані на вивчення дій партійного підпілля. Окрім аналізу боротьби підпільників і партизанів, в індивідуальних та колективних монографіях починають з’являтися дослідження пасивного спротиву населення Південного регіону, саботажу заходів окупаційної влади. У працях цього періоду на рівні з позитивними оцінками діяльності комуністів у тилу, в організації та участі в підпіллі та партизанських загонах присутнє зображення і великої кількості помилок, прорахунків і невинуватих утрат, ще не трапляються абсолютизація та суцільна героїзація членів партії, що боролись у тилу ворога. Порушується проблема підпільно-партизанського руху й на сторінках узагальнювальних академічних видань, присвячених історії республіки та СРСР періоду війни. На шпальтах цих фундаментальних монографій знайшла часткове висвітлення й історія руху Опору в південному регіоні УРСР. Масово починають виходити спогади колишніх партизанів і підпільників, науково-популярні, художні, публіцистичні твори. Однак з приходом до влади Л. Брежнєва відбувається згортання наукових ініціатив, і без того незначна свобода наукового пошуку зникає, історична наука входить разом з країною в епоху “застою” зі своїми “плюсами” і “мінусами”. Для тематики руху Опору це означало канонізацію офіційних постулатів про “всенародний характер”

та “організаційну й керівну роль партії”, постійні “пошуки” нових членів Опору та частковий відхід від об’єктивності й наукової істини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів / [упоряд. Л.І. Бутич (кер.) та ін. ; Ін-т іст. партії ЦК КПУ; Архівне управління при Раді Міністрів УРСР]. – К.: Держполітвидав, 1963. – 488 с.
2. Огненные годы. Молодёжь в годы Великой Отечественной войны Советского Союза 1941 – 1945 годов. Сборник документов / [сост. Ларин Г.Д., Лобанихина И.М., Силаева З.А.]. – М.: Молодая гвардия, 1965. – 527 с.
3. “Совершенно секретно! Только для командования!”. Стратегия фашистской Германии в войне против СССР. Документы и материалы / [сост. Дашичев В.И. ; ред. Павленко Н.Г.]. – М.: Наука, 1967. – 753 с.
4. Николаевщина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Документы и материалы / [ред. кол.: Гусева А. И. (отв. ред.) и др.]. – Одесса: Маяк, 1964. – 359 с.
5. Херсонская область в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). Сборник документов и материалов / [ред. кол.: Даниленко Н. А. (отв. ред.) и др.]. – Одесса: Маяк, 1968. – 296 с.
6. Запорожская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза (1941-1945 гг.). Сборник документов и материалов. – Запорожье: Кн. изд-во, 1959. – 363 с.
7. Супруненко Н.И. Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941 – 1945 гг.) / Н.И. Супруненко. – К.: Госполитиздат УССР, 1956. – 472 с История Великой Отечественной войны Советского Союза, 1941-1945. В 6-ти т. / [ред. кол.: Пospelов П. Н. (пред.) и др.]. – М.: Воениздат, 1960-1965. – . –
- Т.2. Отражение советским народом вероломного нападения фашистской Германии на СССР. Создание условий для коренного перелома в войне (июнь 1941 г. – ноябрь 1942 г.). – 636 с.;
- Т.3. Коренный перелом в ходе Великой Отечественной войны (ноябрь 1942 г. – декабрь 1943 г.). – 662 с.;
- Т.4. Изгнание врага из пределов Советского Союза и начало освобождения народов Европы от фашистского ига (1944 г.). – 735 с.
8. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу. 1941 – 1945 рр. : в 3 т. / [ред. кол.: Назаренко І.Д. (голова) та ін.]. – К.: Політвидав України, 1967.
- Т. 1. Радянська Україна в період відбиття віроломного нападу фашистської Німеччини на СРСР і підготовки умов для корінного перелому в війні (черв. 1941 р. – лист. 1942 р.) / [ред. кол.: Тронько П.Т. (голова) та ін.]. – 1967. – 553 с.
- Т. 2. Радянська Україна в період корінного перелому в ході Великої Вітчизняної війни (лист. 1942 р. – 1943 р.) / [ред. кол.: Шевель Г.Г. (голова) та ін.]. – 1968. – 519 с.
- Т. 3. Радянська Україна в завершальний період Великої Вітчизняної війни (1944 – 1945 рр.) / [ред. кол.: Мултих Г.М. (голова) та ін.]. – 1969. – 85 с.
9. Клоков В. Народна боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни / В. Клоков, І. Кулик, І. Слинко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – 219 с.
10. Горобец Г.Т. Партийное подполье на Украине в годы Великой Отечественной войны (1841 – 1944 гг.) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. ист. наук : 07.00.01 / Григорий Трофимович Горобец. – М., 1969. – 429 с.
11. Горобец Г. Т. Партийное подполье на Украине (1941-1944 гг.) / Григорий Трофимович Горобец. – М.: Мысль, 1969. – 92 с.
12. Немятый В.Н. Партийное подполье Юга Украины в годы Великой Отечественной войны. (На материалах Николаевской и Херсонской обл.) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. ист. наук : 07.00.01 / Василий Николаевич Немятый. – К., 1965. – 29 с.
13. Нем’ятий В.М. Вірність: 3 історії боротьби трудящих Миколаївської області проти фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни / Василь Миколайович Нем’ятий. – Одеса: Маяк, 1973. – 204 с.
14. Немятый В.Н. Дела бессмертные / Василий Николаевич Немятый. – Одесса: Маяк, 1967. – 52 с.
15. Немятый В. Н. Коммунистическая партия – вдохновитель и организатор Великой Победы / Василий Николаевич Немятый. – К: Знание, 1984. – 48 с.

16. Зотов Н.И. Партийное подполье и партизанское движение на Одешине в годы Великой Отечественной войны (1941 – 1944 гг.) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. ист. наук : 07.00.01 / Николай Иванович Зотов. – К., 1967. – 247 с.
17. Зотов М.І. Наперекір смерті / Микола Іванович Зотов. – Одеса: Маяк, 1966. – 135 с.
18. Єгоров В. Фронт у кожному серці / В. Єгоров, М. Зотов, О. Рогожин. – Київ: Політвидав України, 1966. – 296 с.
19. Егоров В.Ф. 907 дней в тылу врага / В.Ф. Егоров, Н.И. Зотов. – Одесса: Маяк, 1969. – 244 с.
20. Егоров В.Ф. Пароль – бессмертие / В.Ф. Егоров, Н.И. Зотов, А.Н. Рогожин. – Одесса: Маяк, 1968. – 202 с.
21. Стафийчук И.П. Комсомол Украины в партизанском движении 1941-1944 гг. / Иван Павлович Стафийчук. – М.: Мысль, 1968. – 95 с.
22. Тронько П. Т. Безсмертя юних / Петро Тимофійович Тронько. – К.: Молодь, 1957. – 176 с.
23. Тронько П.Т. Подвиг твоїх батьків (3 історії боротьби комсомольців і молоді Радянської України проти німецьких загарбників у період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.) / Петро Тимофійович Тронько. – К. - Молодь, 1968. – 433 с.
24. Башычев Г. Поколение отважных. Комсомольцы Крыма – активные помощники в Великой Отечественной войне / Г. Башычев. – Симферополь, 1958. – 187 с.
25. Мольченко В. Героїчні подвиги молоді України в тилу ворога в роки Великої Вітчизняної війни / В. Мольченко, М. Петров. – К., 1958. – 96 с.
26. Шамко Е.Н. Партизанскими тропами / Екатерина Николаевна Шамко. – Симферополь: Крым, 1969. – 134 с.
27. Шамко Е. Н. Партизанское движение в Крыму в 1941-1944 гг. / Екатерина Николаевна Шамко. – Симферополь : Крымиздат, 1959. – 159 с.
28. Шамко Е.Н. Подвиги крымских партизан / Екатерина Николаевна Шамко. – М.: Воениздат, 1964. – 156 с.
29. Удод В.П. Дом-музей севастопольских подпольщиков: Путеводитель / Василий Петрович Удод. – Симферополь: Крым, 1959. – 287 с.
30. Дем'янчук І.Л. Зброєю слова. Преса партійного підпілля і партизанських формувань періоду Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. / Іван Лук'янович Дем'янчук. – К.: Вид-во Київського університету, 1966. – 239 с.
31. Дем'янчук І.Л. Партизанська преса України (1941 – 1944 рр.) / Іван Лук'янович Дем'янчук. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1956. – 108 с.
32. Бізер М. Ілля Кулик та його бойові товариші / М. Бізер, М. Давидов // Комсомольська слава: зб. нарисів із історії комсомолу Херсонщини. – Херсон, 1958. – С. 33–42.
33. Советские партизаны. Из истории партизанского движения в годы Великой Отечественной войны / [сост.: В.Е. Быстров]. – М.: Госполитиздат, 1963. – 799 с.
34. Крым в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. / [ред. кол.: Чирва И. С. (отв. ред.) и др.]. – Симферополь: Крымиздат, 1963. – 342 с.
35. Паламарчук М. Г. Про деякі питання тактики підпільно-партизанської боротьби в степових і лісостепових районах України / М. Г. Паламарчук // Український історичний журнал. – 1968. – № 8. – С. 81–86.
36. Долматова Н. М. Участь жінок Севастополя в боротьбі з гітлерівськими загарбниками в 1941-1944 рр. / Н. М. Долматова // Український історичний журнал. – 1968. – № 3. – С. 106–110.
37. Гуляй П.І. Бойова взаємодія партизанів з армією в період розгрому німецько-фашистських військ у Криму / П.І. Гуляй // Український історичний журнал. – 1969. – № 5. – С. 117 – 121.
38. Нем'ятий В.М. Створення та діяльність партійного підпілля на Півдні України (1941 – 1944 рр.) / В.М. Нем'ятий // Український історичний журнал. – 1964. – № 3. – С. 34–40.
39. Єгоров В. Ф. Про перехід військовослужбовців 1-ї Словацької запасної дивізії на бік одеських партизанів у 1944 р. / В. Ф. Єгоров, П. О. Кундаров // Український історичний журнал. – 1965. – № 5. – С. 119–122.

40. Горев Л. Из истории партизанской борьбы на Украине (1941-1944 гг.) / Л. Горев // Военно-исторический журнал. – 1960. – № 2. – С. 44–57.
41. Дишлевий П. С. Роль партизанського руху в зриві німецько-фашистської економічної політики на Україні / П. С. Дишлевий // Український історичний журнал. – 1968. – № 3. – С. 55–62.
42. Дятленко М. Д. Україна, рік 1941...(Опір фашистським загарбникам на окупованій території УРСР у світлі нових документів) / М. Д. Дятленко // Український історичний журнал. – 1966. – № 6. – С. 116–123.
43. Коваль М. В. Основні риси бойових дій партизанів України (1941-1944 рр.) / М.В. Коваль // Український історичний журнал. – 1969. – № 7. – С. 32–41.
44. Слинько І. І. Джерела сили партизанського руху / І. І. Слинько // Український історичний журнал. – 1962. – № 3. – С. 40–47.
45. Слинько І. І. Непохитна єдність українського народу в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників / І. І. Слинько // Український історичний журнал. – 1959. – № 4. – С. 53–64.
46. Яценко В. Д. До питання про роль десантних груп у розвитку партизанського руху на Україні / В. Д. Яценко // Український історичний журнал. – 1962. – № 6. – С. 95–98.
47. Еремін В.Г. Партийное руководство всенародной борьбой на оккупированной врагом советской территории (1941-1944 гг.) / В. Г. Еремін, А. Ф. Юденков // Вопросы истории – 1969. – № 3. – С. 121–127.
48. Мазило В. М. Боротьба Комуністичної партії України за створення партизанських загонів і підпілля на початку війни / В. М. Мазило // Український історичний журнал. – 1962. – № 3. – С. 32–39.
49. Тронько П. Т. З історії боротьби комсомолу України проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни / П. Т. Тронько // Український історичний журнал. – 1958. – № 5. – С. 82-98.
50. Ющенко М. Д. Боротьба підпільних партійних організацій України проти фашистської ідеології в умовах тимчасової окупації в роки Великої Вітчизняної війни / М. Д. Ющенко // Український історичний журнал. – 1959. – № 6. – С. 22–34.
51. Осипов Н.И. Самолёт стартует ночью / Николай Иванович Осипов. – Симферополь: Крым, 1967. – 142 с
52. Верховин А.М. Самолёты летят к партизанам. Записки начальника штаба / Александр Михайлович Верховин. – М.: Политиздат, 1964. – 207 с.
53. Сирота Н.Н. Так сражалась Керчь / Н. Н. Сирота. – Симферополь: Крымиздат, 1965. – 168 с.
54. Луговой Н.Д. Побратимы / Николай Дмитриевич Луговой. – К.: Политиздат Украины, 1965. – 541 с.
55. Генов И.Г. Четыре времени года. Дневник партизана / Иван Гаврилович Генов. – М.: Воениздат, 1969. – 176 с.
56. Македонский М.А. Пламя над Крымом. Воспоминания командира Южного соединения партизанских отрядов Крыма / Михаил Андреевич Македонский. – Симферополь: Крым, 1960. – 304 с.
57. Вергасов И. З. Крымские тетради / Илья Захарович Вергасов. – М.: Советский писатель, 1969. – 535 с.
58. Илюхин Ф.Т. Двести двадцать дней в тылу врага. Записки разведчика / Фёдор Тимофеевич Илюхин ; лит. запись Ю. Черницына. – Симферополь: Крым, 1967. – 239 с.
59. Становский С. И. Партизаны / С. И. Становский. – Симферополь: Крымиздат, 1959. – 214 с.
60. Волончук Ф.Ф. По тылам врага. / Фёдор Фёдорович Волончук ; лит. запись П.И. Прошина. – М.: Воениздат, 1961. – 143 с.
61. Герасименко І.П. Партизанська іскра / Іван Павлович Герасименко. – К.: Молодь, 1961. – 148 с.
62. Герасименко І. П. Герої Кримки / Іван Павлович Герасименко. – Одеса: Маяк, 1971. – 10 с.
63. Марцишек Г.П. Мы на своей земле. Воспоминания о партизанском отряде Героя Советского Союза В.А. Молодцова (Бадаева) / Г. П. Марцишек. – Одесса: Кн. изд., 1959. – 171 с.

64. Лохманов Л. М. Еще одна страница / Леонид Макарович Лохманов. – Симферополь: Крым, 1964. – 132 с.
65. Андриевский Н. Ю. Дунай в огне / Николай Юлианович Андриевский. – Одесса: Кн. изд., 1959. – 43 с.
66. Зінкевич О. Партизанська іскра / О. Зінкевич. – К. : Молодь, 1956. – 109 с.
67. Дружинин Б. В. Партизанская искра / Б. В. Дружинин. – М.: ДОСААФ, 1956. – 117 с.
68. Анастасьєв В.Ф. Безстрашна юність / В.Ф. Анастасьєв, Д.І. Лимарєв. – Одеса: Маяк, 1968. – 72 с.
69. Адреса “Центру” невідома. З історії Миколаївського і Херсонського підпілля. / Авт. кол. Н. Ладичук, Є. Камінська та ін. – Одесса: Маяк, 1967. – 48 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Нефьодов Дмитро Валерійович – аспірант кафедри історії України Навчально-наукового інституту історії та права Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: історіографія історії України, соціально-економічні процеси України другої половини ХХ ст., проблеми історичної регіоналістики.

УДК 930.2.(477) «1919»

ДИРЕКТОРІЯ УНР В ОСТАННІ МІСЯЦІ СВОГО ІСНУВАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МЕМУАРИСТИКИ)

Владислав ПАРХОМЕНКО (Миколаїв)

У статті автор на матеріалах мемуаристики висвітлює останні місяці існування Директорії у квітні – грудні 1919 р. Аналізує зовнішні та внутрішні чинники які призвели до поразки УНР.

Ключові слова: Директорія, отаманищина, повстання, мемуаристика.

В статье автор на материалах мемуаристики освещает последние месяцы существования Директории в апреле – декабре 1919 г. Анализирует внешние и внутренние факторы, которые привели к поражению УНР.

Ключевые слова: Директория, отаманищина, восстание, мемуаристика.

In the article an author on materials of memoirs lights up the last months of existence of Directory in April – December 1919 Analyses external and internal factors that resulted in the defeat of UPR

Keywords: Directory, ataman, revolt, memoirs.

Одним з ключових масивів джерельного матеріалу періоду Української революції 1917 – 1921 рр. виступають мемуари та спогади учасників подій. Викладена в них інформація, хоч і просякнута авторським суб'єктивізмом, часто є унікальною, адже вона містить не лише фактаж, а й ставлення конкретної особи до того чи іншого явища. До того ж мемуарні твори значною мірою містять не тільки особисту думку, а й розкривають певні ідеї, настрої та прагнення цілих соціальних верств з притаманним тільки їм світоглядом. Сама собою мемуарна література природно поєднує суб'єктивне і об'єктивне в історії, уможливорює порівнювати наукові дослідження з настроями епохи, враженням від них, котрі закарбувалися у пам'яті автора.

Останній період діяльності Директорії (квітень – грудень 1919 р.), у часи якого відбулося ряд важливих історичних подій, значно менше розкритий у мемуарній літературі. Це пояснюється передусім тим, що його учасники, перебуваючи на межі неминучої поразки, значно менше уваги приділяли опису